

ПРОДУКТИВНІСТЬ ЗЛАКОВО- БОБОВИХ ТРАВСУМІШОК ЗАЛЕЖНО ВІД УДОБРЕННЯ ТА ЇХ СКЛАДУ В УМОВАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Наведено результати досліджень щодо вивчення ефективності мінеральних добрив, їх впливу на продуктивність і ботанічний склад бобово-злакових травостоїв. Встановлено, що внесення фосфорних і калійних добрив у нормі $P_{60}K_{90}$ у поєднанні зі стимулятором росту забезпечило найбільш високу врожайність (7,8 т/га сухої маси), крім того, зберігається високий відсоток бобових у травостой і відповідно поліпшується якість корму.

Серед основних чинників негативного впливу сільськогосподарського виробництва на земельні ресурси є значна розораність земель. Сьогодні в Україні розорано кожні чотири з п'яти гектарів сільгоспугідь, такого рівня розораності угідь немає в жодній із розвинутих країн світу. За останнє десятиліття середній вміст гумусу знизився на 10 - 14%, на 30 і 40% понизився азотний фонд ґрунту, переуцільнення ґрунтів викликало підкислення раніше нейтральних за реакцією ґрунтового розчину, навіть чорноземів. За відсутності хімізації (удобрення) відбувається зниження вмісту рухомого фосфору й обмінного калію на 1 - 1,5 мг/100 г ґрунту щороку.

Тому залуження осушених ґрунтів високопродуктивними бобово-злаковими травосумішками, які сприяють відновленню агроландшафтів, родючості та зменшенню впливу вітрової і водної ерозії ґрунтів, особливо поширеної на Львівщині, є найбільш важливим завданням у науковому та практичному лукувництві. Створення екологічно збалансованих систем виробництва високобілкових кормів на природних і сіяних луках прямо пропорційно залежить від встановлення оптимальних норм мінеральних добрив та правильного добору видів бобових і злакових багаторічних трав. Це дасть змогу поліпшити асортимент травосумішок, зменшити дефіцит протеїну та стабілізувати, відновити кормову базу тваринництва.

Внесення в ґрунт мінеральних добрив поліпшує ботанічний склад сіна. Фосфорно-калійні добрива сприяють помітному підвищенню вмісту бобового компонента у травосумішках. При цьому значно зменшується кількість різнотрав'я і осок. При внесенні фосфорних добрив на луках підвищується урожайність трав, поліпшується ботанічний склад і їхні кормові якості, посилюється розвиток кореневої системи. З усіх зольних елементів калій міститься у рослинах у найбільшій кількості. Застосування на сіножатах і пасовищах калійних добрив сприяє засвоєнню травами фосфору й азоту. Одночасно вони підвищують урожайність сіна і пасовищного корму на ґрунтах, багатих на фосфор та азот.

Багаторічні трави, що висіваються в сумішках, внаслідок взаємозаміни домінування тих чи інших видів за роками, а часто і за окремими сезонами, як правило, забезпечують більш сталі врожаї порівняно з продуктивністю однорічних посівів і дають корм вищої якості [2], зокрема за вмістом амінокислот, мінеральних і органічних речовин, цукрово-протеїновим співвідношенням та іншими показниками. Такі корми значно краще поїдає худоба.

Різні види лучних злаків і бобових трав відрізняються за типами кореневих систем. Вони мають різний ступінь розгалуження коріння, проникнення його в ґрунт, різний період життя. Так, більшість бобових трав, маючи стрижневу кореневу систему, засвоюють поживні речовини з глибинних шарів ґрунту, а лучні злаки, з мичкуватою кореневою системою, - з верхніх [3].

Коріння культурних багаторічних злаків заглиблюється в ґрунт на 100 - 150 см, і тільки коріння небагатіох представників цієї родини (стоколосу безостого, пажитниці багатоукісної, очеретянки звичайної) заглиблюється на 200 см і більше. Коріння багаторічних бобових видів трав проникає в ґрунт на 150 - 200 см і більше: люцерни на 2 - 3 і до 10 м, буркуну на 1,5 - 2 і до 5 м, конюшини на 0,8 - 3 м. Тому кореневі системи злакових і бобових трав, у сумішках охоплюючи більш потужний пласт ґрунту, ніби доповнюють у своєму розвитку одна одну [4].

Як показали дослідження Інституту землеробства УААН [5], у травосумішках під впливом бобових посилюються ростові процеси злакових, збільшується питома вага та листові площа, підвищується насиченість рослинних тканин водою, змінюється хімічний склад рослин у бік збільшення вмісту амінокислот, мінеральних і органічних речовин, поліпшується цукрово-протеїнове співвідношення тощо. Такі травостої забезпечують одержання високоякісного корму, який добре поїдається худобою і не спричиняє захворювання на тимпанію.

Численними дослідженнями, проведеними в різних зонах нашої країни і за кордоном [1, 2, 5], було встановлено, що травосумішки спрощеного типу із 4 - 6, а в умовах високого агрофону - з меншої кількості видів за продуктивністю не поступаються складним, але при сівбі їх значно скорочуються затрати на насіння, поліпшуються умови для більш правильного вибору заходів догляду і режимів використання з урахуванням біологічних особливостей основних компонентів. Цими та іншими дослідженнями доведено, що введення в травосумішку великої кількості компонентів приводить до надто високого ущільнення травостою і, як наслідок, до погіршення водно-повітряного режиму. В результаті цього досить часто спостерігається різке зниження врожайності таких посівів. Доведено, що вирішальну роль у сумішках відіграє не число, а наявність у ній тих чи інших видів, які найбільш повно відповідають еколого-біологічним, ценотичним вимогам в угрупованні, умовам догляду та інтенсивності використання травостою.

Використовуючи бобові трави у змішаних бобово-злакових травостоях, у першу чергу потрібно підвищити родючість ґрунту і забезпечити зlaki азотом за рахунок нагромадження його в кореневій масі бобових [6].

Бобово-злакові травостої мають і інші переваги перед злаковими. Вони краще використовують вологу ґрунтів і відрізняються більш тривалою вегетацією протягом сезону і кращою отавністю, в інтенсивній системі ведення господарства дають більш дешеві корми тощо.

Метою наших досліджень є вивчення підбору травосумішок та впливу фосфорно-калійних добрив для створення високопродуктивних лучних травостоїв сінокісного використання.

Польові дослідження проводили на експериментальній базі Інституту землеробства і тваринництва західного регіону УААН. Дослід закладено на темно-сірих опідзолених поверхнево оглеєних середньосуглинкових осушених гончарним дренажем ґрунтах за методикою Інституту кормів УААН [1]. Двофакторний дослід було закладено навесні 2006 р. Площа дослідної ділянки – 12 м², облікова – 10 м², повторність 4-кратна. Залуження проводили травосумішками сінокісного використання такого складу: 1) люцерна посівна (70%) + буркун білий (70%); 2) конюшина гібридна (70%) + буркун білий (70%); 3) люцерна посівна (70%) + конюшина гібридна (35%) + буркун білий (35%); 4) люцерна посівна (70%) + очеретянка звичайна (70%); 5) люцерна посівна (70%) + стоколос безостий (70%); 6) люцерна посівна (70%) + пажитниця багатуокісна (70%); 7) конюшина гібридна

(70%) + стоколос безостий (70%); 8) буркун білий (70%) + стоколос безостий (70%); 9) люцерна посівна (25%) + конюшина гібридна (25%) + буркун білий (20%) + пажитниця багатуокісна (25%) + стоколос безостий (25%) + очеретянка звичайна (20% від повної норми висіву).

При закладці досліду використано основний фон удобрення в нормі $P_{30}K_{45}$. Щорічно проводимо удобрення за схемою: контроль без добрив, $P_{60}K_{90}$, $N_{60}P_{60}K_{90}$, добрива вносимо у формі аміачної селітри (34%), суперфосфату (18%), калійної солі (40%). Вапнування проводили згідно зі схемою досліду з розрахунку одна норма $CaCO_3$ за гідролітичною кислотністю.

Облік урожаю проводили поділянково суцільним скошуванням і наступним зважуванням. Перед збором урожаю визначали ботанічний і видовий склад травостою, висоту стояння і щільність рослин.

Скошування проводили у три прийоми - перший укіс у фазі колосіння злаків, при повній бутонізації бобових багаторічних трав (цвітінні), другий укіс починаємо через 45 днів, третій - через 50 днів.

Вдало підібрані компоненти - представники двох родин бобових і злакових, їх співвідношення у травосумішці у поєднанні з удобренням мали значний вплив на продуктивність сіяних травостоїв (табл.). На підставі даних таблиці можна зробити висновок, що продуктивність бобових та бобово-злакових травосумішок значною мірою залежить від регулярного застосування мінеральних добрив у дозах з відповідним співвідношенням щодо характеру травостою та їх видового складу у поєднанні з регулятором росту.

Як свідчать результати досліджень, у перший рік використання травостою досить високою продуктивністю відзначилася травосумішка на дев'ятому варіанті (люцерна посівна (25%) + конюшина гібридна (25%) + буркун білий (20%) + пажитниця багатуокісна (25%) + стоколос безостий (25%) + очеретянка звичайна (20 %)), її урожайність становила 5,5 т/га. Внесення фосфорно-калійних добрив у нормі $P_{60}K_{90}$ у поєднанні з регулятором росту вуксол комбі Б забезпечило приріст урожаю в 2007 р. за три укуси майже у 2 рази, у 2008 р. у 2,2 разу більше порівняно до контролю (відповідно на 40,0 і 33,3%). Проте найвищий приріст урожаю до контролю спостерігали на третьому варіанті (88,6%), де є лише бобові трави, це пояснюється добрим пристосуванням компонентів один до одного та ґрунтово-кліматичними умовами. Дані трави висівали на осушених торфовищах, де урожай сіна значно підвищується після внесення фосфорно-калійних добрив, до того ж бобові трави мають більшу потребу у даних добривах, ніж злакові.

Урожайність бобово-злакових травосумішок залежно від їх складу та удобрення (2007 – 2008 рр.)

№ вар.	Схема досліду	Урожайність сухої маси, т/га						Приріст урожаю до контролю			
		Без удобрення		P ₆₀ K ₉₀		Середнє за два роки		т/га		%	
		2007	2008	2007	2008	б/у	P ₆₀ K ₉₀	2007	2008	2007	2008
1	Люцерна посівна (70%) + буркун (70%)	3,6	5,1	5,0	6,4	4,3	5,7	1,4	1,3	38,9	25,5
2	Конюшина гібридна (70%) + буркун (70%)	3,4	4,7	6,3	5,9	4,0	6,1	2,9	1,2	85,3	25,5
3	Люцерна посівна (70%) + конюшина гібридна (35%) + буркун (35%)	3,5	5,8	6,6	8,1	4,6	7,3	3,1	2,3	88,6	39,7
4	Люцерна посівна (70%) + очеретянка звичайна (70%)	4,3	4,6	6,2	6,3	4,4	6,2	1,9	1,7	44,2	37,0
5	Люцерна посівна (70%) + стоколос безостий (70%)	5,0	5,4	6,3	6,5	5,2	6,4	1,3	1,1	26,0	20,4
6	Люцерна посівна (70%) + пажитниця багатоукісна (70%)	3,9	4,3	5,7	6,0	4,1	5,8	1,8	1,7	46,2	39,5
7	Конюшина гібридна (70%) + стоколос безостий (70%)	3,9	4,8	6,1	6,4	4,3	6,2	2,2	1,6	56,4	33,3
8	Буркун (70%) + стоколос безостий (70%)	5,0	5,6	7,4	7,8	5,3	7,6	2,4	2,2	48,0	39,3
9	Люцерна посівна (25%) + конюшина гібридна (25%) + буркун (20%) + пажитниця багатоукісна (25%) + стоколос безостий (25%) + очеретянка звичайна (20%)	5,5	6,0	7,7	8,0	5,7	7,8	2,2	2	40,0	33,3

НР_{0,5}, т/га А (добрива)

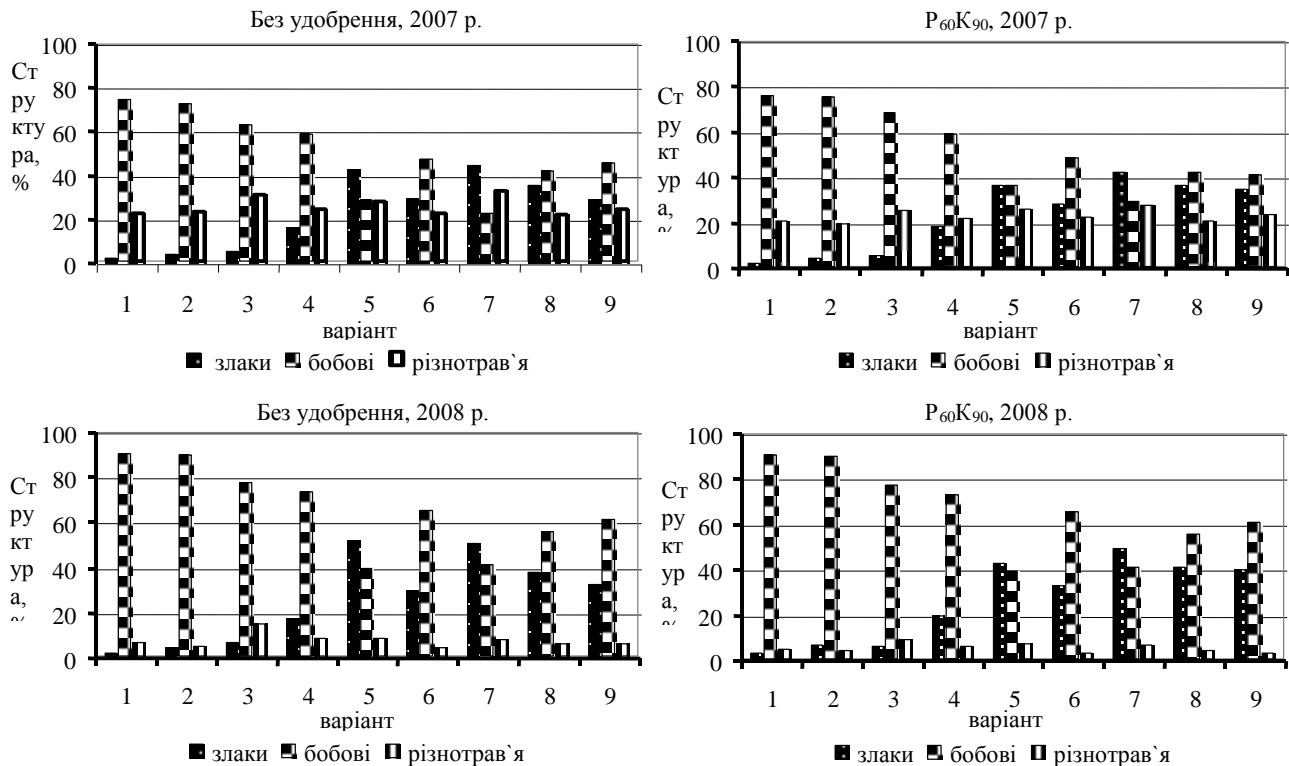
0,4 0,3

Б (травосумішки)

0,2 0,17

В (взасодія)

0,7 0,52

Рис. Ботанічний склад урожаю травосумішок залежно від удобрення

Залежність травосумішок від удобрення спостерігається протягом двох років використання травостоїв. Результати досліджень показують, що найменша, середня урожайність була на контрольних неудобрених ділянках (табл.). Вона відповідно становила від 4,1 до 5,7 т/га. Внесення фосфорно-калійних добрив на варіантах підвищило середню врожайність майже в два рази по (від 5,7 до 7,8 т/га). Невисока урожайність на неудобрених ділянках пояснюється появою несіяних злаків, особливо першого року використання травостоїв (зокрема пахучої трави, гребінника звичайного, бромуса м'якого), здатних добре рости і розвиватися на низьких агрофонах, де більш вимогливі види випадають.

У ботанічному складі урожаю за два роки досліджень спостерігали позитивний вплив фосфорно-калійних добрив і регулятора росту на формування бобово-злакового травостою.

Аналіз травостою за ботанічним складом (рис.) засвідчив, що основну частку урожаю досліджуваних варіантів травосумішок складали бобові, а злаків та різнотрав'я було значно менше. Злакова частка травостою формувалася із сіяних трав (стоколосу безостого, очеретянки звичайної, пажитниці багатуокісної), які є у варіантах 4 - 9. Основним фактором, який впливає на зміну видового складу злакового фітоценозу, були фосфорно-калійні добрива, які вносили відповідно до методики досліджень. Різнотрав'я розповсюджувалося локально в місцях, де спостерігали зрідження злаків, і частка його в основному становила у 2007 р. від 21,0 - 36,3%. В урожаї сіна другого року бобово-злакові травосумішки витіснили різнотрав'я (порівняно з першим роком) до 2,2 - 13,6% внаслідок ущільнення травостоїв злаковими та бобовими травами. Окрім того, слід зазначити, що спостерігається тенденція до зменшення частки різнотрав'я вдвічі у 2008 р. порівняно з 2007 р. у всіх досліджуваних варіантах.

Висновки. Застосування вапнування і мікроелементів на фоні фосфорно-калійних добрив поверхнево підвищувало продуктивність травосумішок у першому році використання на 1,7 - 2,5 т/га, а у другому році на 1,6 - 2,6 т/га залежно від їх складу. Найвищу продуктивність за два роки досліджень спостерігали у дев'ятому варіанті, який складається із люцерни посівної (25%) + конюшини гібридної (25%) + буркуну білого (20%) + пажитниці багатуокісної (25%) + стоколосу безостого (25%) + очеретянки звичайної (20%). Основним фактором, який впливає на зміну видового складу бобового фітоценозу, є фосфорні і калійні добрива.

Література

1. Бабич А. О. Методика проведення досліджень по кормовиробництву / А. О. Бабич. – Вінниця : [б. в.], 1994. – 88 с.
2. Боговін А. В. Трав'янисті біогеоценози, їхнє поліпшення та раціональне використання / А. В. Боговін, І. Т. Слюсар, М. К. Царенко. – К. : Аграрна наука, 2005. – 360 с.
3. Кияк Г. С. Луківництво / Г. С. Кияк. – К. : Урожай, 1968. – 268 с.
4. Макаренко П. С. Роль бобових трав в накопиченні біологічного азоту в бобово-злакових травостоях / П. С. Макаренко // Корми і кормовиробництво. – 1996. - Вип. 31. – С. 29 – 32.
5. Машак Я. І. Луківництво в теорії і практиці / Я. І. Машак. – Львів : [Сполом], 2005. – 295 с.
6. Минина И. П. Луговые травосмеси : пастбища и сенокосы СССР / И. П. Минина. – М. : Колос, 1974. – С. 221 – 232.
7. Рабинович В. М. Люцерна / В. М. Рабинович, В. И. Жаренов. – К. : Урожай, 1973. – 158 с.